

даж всяке збіжжа, безроги, або приганяли худобу, коні. Між людьми і возами роїлося повно жидів-купців. Люди купували коси, різакі, видзеленькуючи ними коло залізного храму об камінь та пізнаючи по тоні їх якість, серпи, ножі, пили, ланцюги, цвяшки, чоботи, шапки, хустки жіночі, бинди, горшки, горнята, постукуючи чиколонком до ганчарської посудини і тим випробовуючи її якість, ложки, сіль, селедці. Були вози десь з далека з сушеною рибкою. Не забували привезти і дітям до дому якого гостинця і купували булочки, маленькі колачики, або черепляного півника-свистуна, дрімлю чи бляшану гармоніку і и. На ярмарку стрічалися знайомі і своїяки з ріжних сіл, заходили до коршми, щоб дещо випити, перекусити та побалакати з собою, туди заходили также люди, щоб могорич запити, коли якогось торгу добили. Скрізь галас, рейвах. Я бувало виходив по школі на ярмарок, чи не побачу кого з Немолова, тяжко пробирався поміж возами, що сюди й туди на всі боки швендали, неначе не знаючи, куди йти, що робити, або гуртками вистоювали та чогось сперечалися. Гурток людий обступив навкруги старого лірника, що розсівся на землі з краю ринку, виспівував про убогого Лазаря та пригравав на лірі. Прислухалися, зітхали, виймали з вузлика хустини який крейцар для старого дідуся.

(Докінчення буде)

— 0 —

Лорд Шов ов Донфермлілйн*)

Процес Ісуса Христа

Постараймося поглянути на процес Ісуса Христа безсторонніми очима, як на правничий випадок. Забудьмо на хвилину про цілу жахливість найбільшої трагедії світової історії, забудьмо про засади новітньої юриспруденції, такої ріжної від давньої. Вернім до Його часів.

Дві правничі системи мали рішати про земну долю Христа. Передусім старе гебрійське право, яке передбачало досить ригорозні гваранції для підсудного, особливо де йшло про його життя. Над цією системою панувало тепер право римського завойовника, точні, виразні приписи, якими — не силою — трималися в послуху здобуті провінції. Як казав Фльорус: *Viribus parantur provinciae, jure retinentur* (краї здобуваються силою, але затримуються правом).

До кого належала влада серед жидівства в Єрусалимі? До Синедріону, що складався з 71 членів і до його Тіснішої Ради

*) Автор цієї розвідки, яку беремо з „John O'London's Weekly“, є знавий судовий діяч Англії і теоретик-правник, нераз покликаний урядом до співпраці при розвязуванні найтяжчих правничих питань, як в конфлікті ірландським, страйкуючих робітників і пр.

Редакція.

— з 23 членів. Юдея рядилася за Риму власною теократією. Головою Синедріону був за Христа первосвященик Каяфа. Традиції жидівського права містилися в Талмуді. Центральна частина Талмуду — Мішна заключала в собі ті з традицій, які мали силу права на початку християнської ери. Процес Христа був темною справою. Арештований завдяки провокаторові з рядів власних учнів... Відданий владі з допомогою якихось темних махінацій... Гріш—сплямлений невинною кровю — нагорода зрадника..

Хтож був Обжалований? З Його імям лучиться тайна, чудо і прикмети божественного. Але ці Його прикмети лишім на боці і трактуймо справу як оден з судових випадків, з точки погляду права. З тої точки погляду був Обжалований тесля з Галилеї, від 30 року життя—проповідник. Виріс серед теократичної суспільности, якій закидав облуду й мертвий формалізм. Зачинаючи свою проповідь, він знав, що узброює проти себе верхівку своєї суспільности, знав що ризикує всім. Коли прийшло до останнього розіграння, всі — навіть Його близькі — відступилися від Нього. Він лишився сам супроти розпалених до білоти пристрастей своїх ворогів. Серед таких обставин зачався процес.

Які буди підстави обвинувачення? Жидівське право знало, як такі підстави — лише чиясь свідомість, зізнання свідків проти обжалованого. Але таких свідомостей не було. Оповідали, правда, що Він казав, що мігби зруйнувати храм і в три дні вибудувати новий. Але Його покликали на суд не за порушення громадського супокою, лише за злочин, що карався смертю! А в такім злочині ніяке зізнання Його не обвинувачувало. „Архирей і старші, і вся рада шукали кривого свідчення на Ісуса, щоб Його вбити і не нашли“ (Матв. XXVI, 59 і 60). Тоді власне Каяфа і трибунал, свідомо нарушуючи приписи права, зарядили переслухання перед судом самого Обжалованого. І вже спираючись на його відповідях, внесли обжаловання за злочин, який карався смертю.

Спершу підступ не вдався. На переслухання Христос відповів: „Я говорив отверто до всіх, навчав в синагогах і в храмі, а тайно нічого не говорив. Чому питаєте мене? Спитайте тих, що чули, як я проповідував до них“... Чотириста літ перед тим говорив Сократ: „Коли хто твердить, що навчав його приватно, чого інші не чули, будьте певні, він не каже правди“... Процес був отже в небезпеці, бо основна засада жидівського права була—нікого не засуджувати на смерть на підставі тільки його власних зізнань. Чужих же—проти Христа не було. Отже за всяку ціну треба було видобути з уст Обжалованого, хочби з порушенням всіх правил процедури, слова, за які Він заплативби головою.

Тоді судді згадали, що Він говорив про свій особливий, близький й таємний звязок з Богом, і вони запиталися Його: „Чи ти єси Христос, син Божий?“ Ісус, який вірив, що вла-

сне Він був той, якого прихід віщували пророки Ізраїля, не міг відповісти інакше, як відповідь: „Ти сказав еси!“ Тоді архиерей роздер одіжю свою, кажучи: „Ось сказав хулу, нащо нам іще свідків?“ А Рада озвалася: „винен є смерті!“ Так, зломивши гуманні приписи гебрійського права, шляхом порушення всіх формальних і легальних приписів того права, Синедріон добився засуду смерті.

Нелегальною процедура була крім того ще й тому, що розправа велася в ночі. Жадний Ізраеліт, обізнаний з народними традиціями і зі своїми святими книгами, не признає легальною, розправу кримінального процесу, що зачався і був переведений до кінця протягом ночі, без відрочення на другий день — і скінчився засудом смерті. Міш на ділить процеси на дві категорії — такі, за які накладається грошева кара і такі, що тягнуть за собою кару смерті. Перші зачинаються в день, але можуть скінчитися, як западе ніч, але другі — зачаті в день, можуть продовжуватися теж лише в день, отже засуд може наступити тільки слідуючого дня. Поступаючи інакше, Синедріон допустився яскравого порушення найважливіших приписів власного, гебрійського права.

Христос був арештований в четвер в ночі, в Гетсиманським Гаю, і тієїж ночі (що за поспіх!) зійшовся судити Його Синедріон. Далше, в процесях, які грозили карою смерті, засуд треба було відрочити до слідуючого дня. Але Синедріон засудив, ще заки минула ніч. Рано віддано Христа в руки римського прокуратора і — за його санкцією — вже в 9 рано розп'ято, щоби вмер в п'ятницю в 3-ій.

Це було, отже, вопіюче до неба о помсту порушення всякого існуючого права, це було правниче убийство (Judicial murder).

Питання, звідки цей поспіх? Думаю, що не через самий релігійний чи класовий фанатизм суддів. Гадаю, що до цього поспіху і порушення всіх форм судівництва спонукала суддів небезпека зміни в настроях Єрусалимського народу. Він жеж ще так недавно витав невинно засудженого на смерть окликами радості — „Осанна в Вишніх!“ Він жеж — хочби з почуття милосердя — міг відвернутися від тих, хто плював Йому в лице, вчорашньому їх сцилітелеві недужих, утішителеві покинених. Треба було спішитися, правом чи лівом! Скорше засудити і віддати ворога в руки Риму.

Доконати цього згодився Каяфа. Він підніс проти Христа найстрашніше в очах жида обвинувачення: „Заклинаю тебе Богом живим, щоб сказав нам, чи ти еси Христос, син Божий?“ Питання було — не „чи ти є проповідник нового закону“, лише — „чи ти є Христос, чи ти твердиш, що є тою людиною, якої прихід предсказували наші пророки, яка є нашою надією?“ Заперечення цього питання — було виключене. Це було зрадою Його післанництва на землі. Він був Христос. Отже підтвердив запит Каяфи, і — видав себе...

Але рівночасно — знов заковика для процесу: — не підніс жадних претенсій на яку-будь земську владу, ані хвалився, що хоче досягнути своєї перемоги мечем, ані повалити Рим чи яке інакше царство. Його царство було в серцях людей, його панування — в їх душах.

Це був страшний удар для трибуналу! Бо їх, суддів, месіянські надії були привязані до цієї землі, їх надія була — визволення від пановання Риму чи взагалі інших народів. А цей тесля, що претендував бути Месією, помітував їх затавними сподіванками?! Він не міг бути їхнім Христом. А коли твердив це — то, річ ясна, „говорив хулу“, за яку гебрійське право знало одну кару — смерть. „І, звязавши його, повели тай передали його Понтийському Пилатові, ігемонові“.

Каяфа знав свого Пилата. Пилат знав свого Каяфу. Пилат був ворогом жидів. Це він стягнув армію з Цезарії до Єрусалиму, щоби приборкати жидівство, він забрав з храму його скарби, щоби забезпечити місто водою, він жеж без милосердя здавив жидівський бунт. Отже він не був дуже любленим правителем... І жиди йому цього не забули. Коли пізніше його відкликали до Риму, він мусів там виправдуватися перед обвинуваченням жидів.

Пилат був заступником і представником цезаря в Юдеї. А цезар в тих часах — єднав в собі всі уряди — воєнні, релігійні і горожанські. Він міг карати смертю за провину проти себе всякого, особливож того, хто „не був приятелем цезаря“. На цій струні і рішив заграти Каяфа, щоби видобути у прокуратора засуд смерти на Ісуса.

Коли Каяфа, первосвященик, голова релігійної влади, передав справу представникові другого первосвященика, роптіх'а шахіпус'а, що був водночас головою політичної влади, — прийшло до конфлікту. Цей конфлікт завсіди повставав на тлі жадання церковної влади помочі від влади світської. З одного боку був — Синедріон, Каяфа, первосвященик. З другого — прокуратор Тиберія і його преторія. Суд Каяфи не займався лише виконанням вступного слідства, він перепровадив цілий процес під формами і санкцією гебрійського права. Коли в Юдеї не запанував Рим, то й екзекуція належала до Синедріону. Тепер екзекуція належала до римської влади. Пилат не діяв тут як влада апеляційна, бо Христос не робив відклику. Але — Пилат мав право переглянути ще раз цілу розправу з власної ініціативи. Його компетенцію — в тім відношенні — можна прирівняти до компетенції Правничого Комітету Тайної Ради в Англії (Privy Council) з огляду на злочини в коронних Домініях, напр. в Індії. Це не був адміністративний трибунал, але він застерігав собі право інгервенції, щоби перешкодити можливому нарушенню права (перешкодженню обжалованому в обороні, доходженню мнимого злочину і пр.). Ось таку владу мав Пилат в Юдеї. Він міг переслухати обжалованого особисто, покликати перед себе свідків, міг перед ви-

конанням присуду — переглянути цілу процедуру, відхилити виконання засуду, а навіть випустити на волю засудженого, коли не знайшов на нім вини, гідної карі смерті.

Тим руководився прокуратор Юдеї як суддя. Але він ще був найвищим адміністратором країни. Суддя, але й міністер. Тут йому прислужувало право ласки і обов'язок дбати про лад і порядок в країні. Передусім мусів його вразити поспіх в цілій розправі. Чому присуд запав якраз в свято Пасхи? В день, в який гебрійське право не позваляло судити? Крім того, той засуд в ночі... Все це було проти права. Але — не уступити жидівству, чи не значило це спровокувати заворушення? Скоритися жидівству чи чинити йому опір? Пилат рішився на одне і на друге. Він поставив на карту і свою славу як судді, і — як адміністратора. Він не розумів, що в простолійності — був для нього єдиний рагунок. Перед ним стояли ті, що обвинувачували Христа, повні злоби і фанатизму. Перед ним стояв Обжалований — мовчазний, повний гідності і безборонний. Почуття римської справедливости мусіло обурюватися при огляданні радних Синедріону, жадаючих крові Невинного...

Перше питання Пилата було: Що злого вчинив Він? Відповідь була, що не привелиби Його до прокуратора, колиб не вчинив нічого злого. Він деморалізував нарід жидівський, казав не платити данини цезареві і твердив, що є цар і Христос. Деморалізація — це був злочин, поповневий в області релігійній, щож до відмови данини — це обвинувачення, очевидно, суперечило цілій науці Обжалованото.. Тоді Пилат запрсшив Його до своєї палати, де відбувалася розмова, єдина в літописях історії. Намісник запитався Його — чи є Він цар Юдейський? Ісус відповів: „Чи ти сам від себе то питаєш, чи інші тобі говорили це про мене?“ На що Пилат скричає: „Чи я є жидом? Твій нарід і священники видали Тебе мені! Що ти вчинив?“ Тоді пали ті слова Ісуса, що Його царство є не цього світу, бо інакше сторонники Його билибися за Нього... „То значить, ти цар?“ — „Ти сказав“, — відповів Обжалований, — „і для того прийшов я на світ, щоби дати свідоцтво правді. Всякий, хто є з правди, слухає мого голосу“. І вперше в душі того поганина зродилося питання: — „Що є правда?“ Питання не було ясоване для Пилата, але для нього було ясне, що в кожному разі не був перед ним зрадник Риму і не було Його защо карати смертю. Присуд був: „Я не знахожу вини на Нім!“ Процес скінчився. Римське правосуддя увільнило Христа.

Але цей присуд викликав вибух страшенної люті по стороні жидів. І при першій вибуху цього шалу — захитався Пилат. Він готов був, почувши, що Ісус є з Галилеї, видати Христа на суд Ірода, та даремне. Що було робити з оскаженілою жидівською юрбою? Покарати Обжалованого на тілі і пустити, вгасити ненависть голоти в насміху над мнимим „царем Юдей-

ським?" Так хотів він зробити. Але на це почув крики — „Розпни Його!“ Розпни — цебто — „злінчуй“... Тоді Пилат знайшов ще один вихід. Звичай жидівський вимагав — в день Пасхи — випущення на волю одного з засуджених на смерть. Якби юрба на це пристала, ненарушені булиб і право, і звичай країни, і порядок і лад, яких повинен боронити прокуратор цезаря. І в питанні Пилата — „хочете, щоб випустив вам царя Юдейського?“ — видно, як мало привязував він ваги до обвинувачення Ісуса в ривалізації з цезарем. Але розюшена юрба воліла звільнення горлоріза Барабаша і розпінення Христа

Тоді то власне впали з уст жидів слова: „Коли випустиш Його, то ти не є приятель цезаря, бо кожний, хто себе подає за царя, повстає проти цезаря!“ Це остаточно зломало опір Пилата. Як адміністратор і суддя, він ділав вповні льояльно, але його прибив особистий страх. Він не нарушивби римського закону для угоди розшалілої жидівської черні. Але почуття особистої небезпеки зломало його відвагу.

В ті часи, хто повставав проти традицій — мусів вмерти. І щоби боротися з тим порядком, на те потрібна була інша людина, не Повтій Пилат. Щоби утишити біль заляканої душі, щоби надати сатирично-драматичної риси своему даремно протестуючому проти несправедливості жестові — прокуратор умив руки, проголошуючи себе неповинним в крові невинної Жертви.. Христос був виданий на страту.

В кожнім процесі велику ролю грає психологія Обжалованого. В данім випадку ми не можемо збагнути її таємниці, де може проглянути тільки око Всезнаючого. Література, думка, імагінація людська, мистецтво — всі схилили коліна перед цією Постатю. Але в праві — нас цікавить Його поведення як Обжалованого. Отже Він знав, що Його чекає і передбачував це. Лиш раз — серед образ — отворив Він уста, аби запитатися, за що Його зневажають. Над Ним висіло Призначення, яке добровільно прийняв і перетерпів до кінця для свого Бога, в якого непохитно вірив. Свою віру і віру в своє покликання висказав на порозі смерти, якої не злякався і не тікав. Вмер в розцвіті сил і віку, в гіркій свідомості, що не лишав майже наступників, сіяч, що не бачив женців. Цим своїм поведінням ця постать перевищає розміри людини. Своєю вірою, відвагою, революцією, яку вніс у душі людей — дав свідоцтво, що на Нім лежала печать Божественного.